

Ірина Мудра

канд. наук з соц. ком.,
доц. кафедри журналістики та засобів масової комунікації,
Національний університет “Львівська політехніка”,
arlane@ukr.net

Анжела Янусь

студентка кафедри журналістики
та засобів масової комунікації,
Національний університет
“Львівська політехніка”

ПУБЛІКАЦІ ПРО ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В ІНТЕРНЕТ-ЗМІ

© Мудра Ірина, Янусь Анжела, 2020

Ставлення до осіб з обмеженими можливостями здоров'я та з інвалідністю змінювалося протягом історії розвитку суспільства й зумовлено його культурно-історичними традиціями, соціально-економічним становищем, переважною релігією і менталітетом. Залежно від цього формується суспільне сприйняття інвалідів та осіб із обмеженнями в життєдіяльності, складаються уявлення про цю соціальну групу і формуються упередження щодо них. Велику роль у формуванні образу і стереотипів щодо людей з особливими потребами у суспільстві відіграють ЗМІ. Саме ЗМІ нав'язують суспільству, як потрібно ставитися до людей з інвалідністю, як їх називати, формують міфи та стереотипи про них. Тому ми досліджуємо, як пишуть провідні інтернет-ЗМІ України про людей з обмеженими можливостями.

В Україні проживає понад 2 мільйони людей з обмеженими можливостями. Особи з особливими потребами в усьому світі приділяють велику увагу тому, що і як пишуть про них у засобах масової інформації. Боротьба осіб з інвалідністю за використання коректної мови стосовно людей з інвалідністю – це частина руху проти дискримінації інвалідів у всіх сферах життя суспільства.

Масова преса звертається до проблем інвалідності не так часто. У центральних друкованих ЗМІ за місяць можна знайти близько десятка статей та публікацій на цю тему, і більшість з них суто інформаційні. Моніторинг українських ЗМІ показав, що ця тема далеко не найпопулярніша в ЗМІ, хоча помітна тенденція до поступового збільшення кількості публікацій. З'являється і все більше аналітичних і проблемних статей, історій, нарисів, тобто саме таких публікацій, які цікаві широкій аудиторії й можуть вплинути на формування громадської думки щодо людей з інвалідністю, ознайомлюючи читачів з проблемами, способами їх вирішення і людьми, які ці проблеми вирішують для себе чи для інших.

Ключові слова: люди з обмеженими можливостями; люди з інвалідністю; інтернет-ЗМІ; журналісти.

PUBLICATIONS ABOUT PEOPLE WITH DISABILITIES ON THE INTERNET MEDIA

The attitude towards people with disabilities in health and disabilities has changed during the history of society and due to its cultural and historical traditions, socioeconomic status, overwhelming religion and mentality. Depend on this, the social perception of the disabled and persons with a limitation of life formed, ideas about this social group formed, and biases against them develop. Mass media play an essential role in shaping the image and stereotypes of people with special needs in society. It is the mass media that show on society how to treat people with disabilities, how to call them, forming myths and stereotypes about them. Therefore, we are investigating how the leading Internet media of Ukraine on people with disabilities write.

Ukraine has more than 2 million people with disabilities. Persons with special needs around the world pay close attention to what about them write about in the media.

The mass media is turning to the problems of disability, not so often. In central print media, over a month, you can find about a dozen articles and publications on this topic, and most of them are purely informational. Ukrainian media monitoring has shown that this topic is far from the most popular in the media, although there is a marked tendency to increase the number of publications gradually. More and more analytical and problematic articles, stories, essays appear, that is, such publications that are interesting to a wide audience and can influence the formation of public opinion about people with disabilities, familiarizing readers with the problems, ways of their solution and people who these problems decide for themselves or for others.

Key words: people with disabilities; people with disabilities; Internet media; journalists.

Актуальність дослідження. Доволі довго і в Україні осіб з інвалідністю розглядали як таких, що через втрату здоров'я певною мірою (повністю або частково) втратили працездатність. Згодом в Україні змінилось таке розуміння інвалідності. Життя людини сьогодні розглядається як цінне саме собою, а не виключно через призму її можливості або нездатності працювати.

Аналіз проблеми інвалідності свідчить про різноманітність підходів до її розгляду – від неприйняття та ізоляції “неповноцінних членів” до необхідності інтеграції осіб з обмеженими можливостями в суспільство, створення для них безбар’єрного середовища.

На превеликий жаль, як і раніше, сьогодні в Україні залишаються такі основні бар’єри на шляху до створення для людей з інвалідністю необхідних та належних умов життєдіяльності, їх соціалізації, а саме:

– ментальні бар’єри, які є, вочевидь, найпоширенішим соціальним явищем. Вони полягають у специфічному ставленні людей до осіб з інвалідністю, нерозумінні їхніх проблем, чим зумовлена нагальна необхідність їх усунення;

– фізичні бар’єри, які є другим за обсягом негативним явищем у контексті обговорюваного питання. Це недостатня архітектурна та транспортна доступність, що є головною перешкодою у доступі людей з інвалідністю до освіти, праці, культури, спорту, інформації, туризму тощо;

– інформаційні бар’єри, які здебільшого стосуються осіб з вадами зору (відсутність дублювання звуковою інформацією візуальних даних), слуху (відсутність дублювання візуальною інформацією звукових даних), розумовою відсталістю та психічними розладами (відсутність подання інформації спрощеною мовою) [2].

Сьогодні в Україні пріоритетними напрямками діяльності у цій сфері на поточний та наступні роки є:

– підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби осіб з інвалідністю, формування поваги до їхніх прав, особистості та гідності, популяризація положень Конвенції, зокрема проведення інформаційних кампаній;

- узгодження національного законодавства із Конвенцією та іншими міжнародними нормативними актами;
- забезпечення доступу осіб з інвалідністю до об'єктів громадського та цивільного призначення, доброустрій транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;
- посилення відповідальності за порушення прав осіб з інвалідністю і задоволення не повною мірою їхніх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права;
- надання можливостей брати участь у прийнятті рішень, які матимуть наслідки для осіб з інвалідністю та для суспільства (наприклад, участь у політичному житті тощо);
- забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб осіб з інвалідністю [1].

Засоби масової інформації є також інструментом, за допомогою якого відбувається формування громадської думки, а також соціалізація різних груп населення, зокрема осіб з обмеженими можливостями. Адже багато осіб з обмеженими можливостями зв'язок із зовнішнім світом підтримують завдяки родині, сусідам та ЗМІ. Нашою *метою* є аргументація того, що саме ЗМІ належить вирішальна позиція щодо висвітлення потреб, проблем осіб з обмеженими можливостями, звернення уваги на успішність окремих представників цієї соціальної групи. Своєю чергою, це сприятиме вихованню в осіб з обмеженими можливостями впевненості у собі та плануванню їхніх подальших життєвих кроків.

Основний виклад результатів дослідження. З метою організації аналізу особливостей висвітлення у ЗМІ проблем людей з особливими потребами ми вибрали для використання контент-аналіз. Також зазначимо, що застосували фреймовий аналіз як допоміжний інструмент, який дає можливість досконально вивчити текст, за допомогою якого можна не тільки виявити певні патерни та закономірності у досліджуваному документі – статті, але й отримати цілісну картину, загальне уявлення про статтю, розкриваючи приховану мету автора, його справжні наміри та головну ідею поданої інформації.

Варто зазначити, що на переважній більшості сайтів видань пошук новин та публікацій за ключовими словами малорезультативний через погано реалізовані функції пошуку.

Тому для відбору публікацій з тематики “проблеми людей з особливими потребами” ми скористались спеціальними пошуковими запитами у системі Google. Конструкція “site:url_сайта “пошуковий запит” дає змогу знайти усі збіги із заданим пошуковим запитом на вказаному сайті (рис 1).

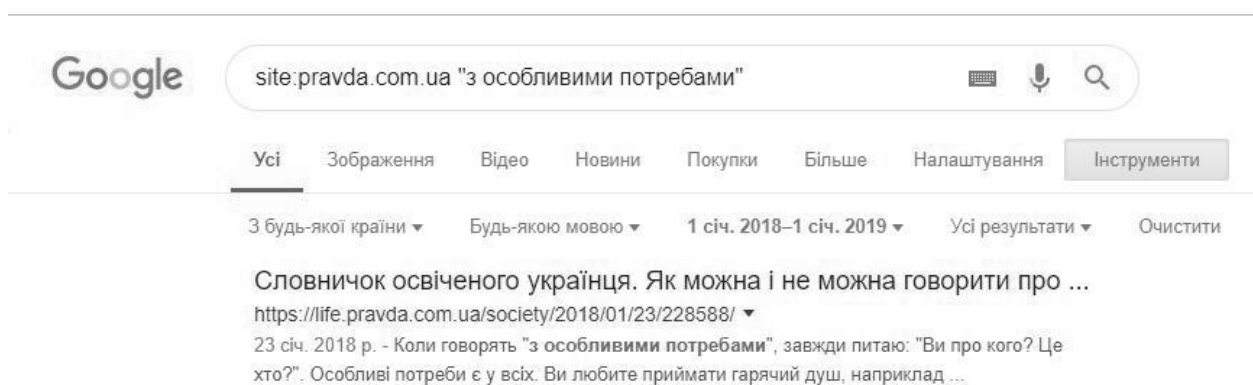

Рис. 1. Використання конструкції “site:url_сайта” у пошуковій системі Google для проведення контент-аналізу

Для дослідження взято публікації в інтернет-ЗМІ “Українська правда”, “Обозреватель”, “Сьогодні”, “ТСН”, “Цензор.нет” з 1 січня 2018 до 1 січня 2019 року. Для відбору публікацій використано такі ключові слова та словосполучення: “з особливими потребами”; “з інвалідністю”; “з обмеженими можливостями”; “інвалід”. У табл. 1 подано результати пошукової видачі щодо зазначених вище ключових слів.

Таблиця 1

**Кількість публікацій у топ-5 українських інтернет-ЗМІ
про життя людей з особливими потребами**

	Українська правда	“Обозреватель”	“Сьогодні”	ТСН	Цензор.нет
“з особливими потребами”	23	40	0	35	12
“з інвалідністю”	120	70	200	200	67
“з обмеженими можливостями”	20	15	28	34	10
“інвалід”	26	17	19	27	40

На рис. 2 подано співвідношення загальної кількості публікації на тему життя та проблем людей з особливими потребами у топ-5 інтернет-ЗМІ України.

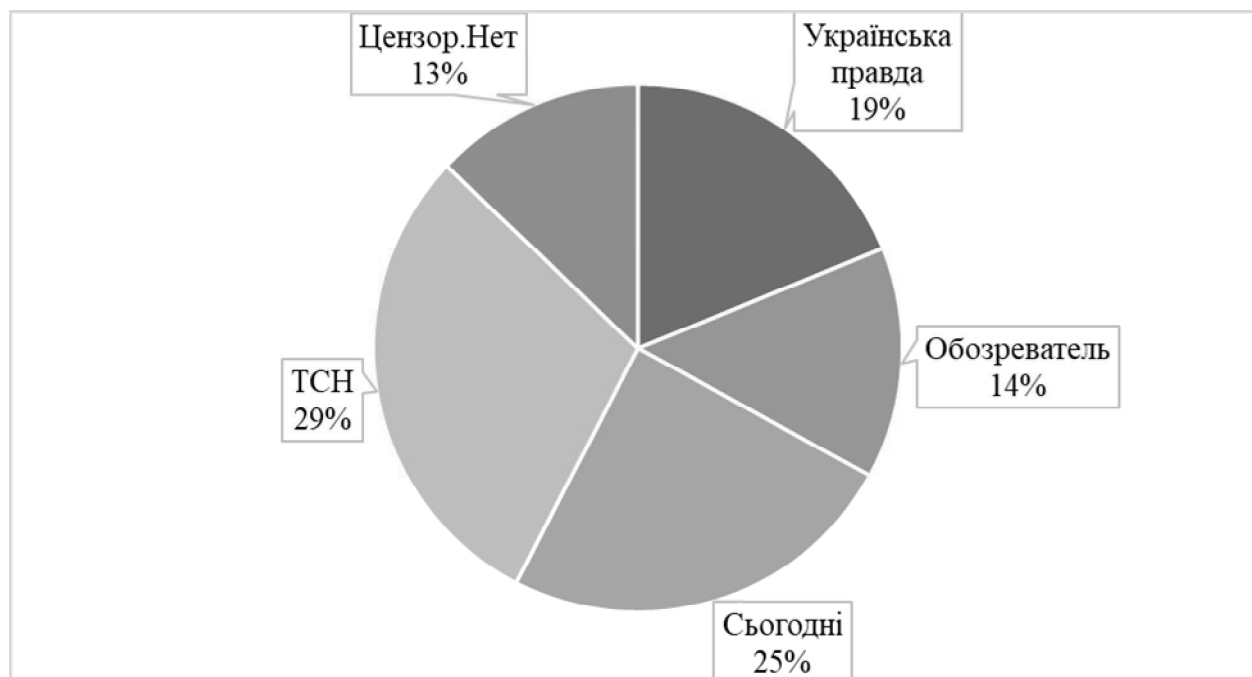

Рис. 2. Співвідношення загальної кількості публікацій на тему життя та проблем людей з особливими потребами у топ-5 інтернет-ЗМІ України

Отже, як бачимо з інформації, наведеної у табл. 1 та на рис. 2, найбільша кількість публікацій про життя та проблеми людей з особливими потребами за 2018 р. розміщена на порталі ТСН, другим у списку йде портал “Сьогодні”, на третьому ж місці “Українська правда”.

Проаналізувавши найрелевантніші теми популярних інтернет-видань України, які стосуються життя осіб з інвалідністю, можемо стверджувати, що найбільш соціально важливі теми розглядають журналісти “Української правди” та ресурсу “Обозреватель”.

Попри численні переваги, інтернет-новини мають і недоліки, на чому акцентують автори видання “Роль журналістики у підтримці та захисті прав людини” [4]: інформація часто одержана з неофіційних джерел і за браком часу не перевірена, через що іноді виявляється недостовірною.

Задля привернення уваги читачів в умовах жорсткої конкуренції онлайнві ЗМІ часто використовують надмірно сенсаційні заголовки, наприклад, у матеріалі під назвою “Ноги переламати треба!” Скандал з паралімпійською медалісткою в Харкові отримав продовження” [3], на нашу думку, навмисне нагнітають серйозність звинувачень сусідів до української спортсменки. На жаль, деякі заголовки не відображають основного змісту публікацій і не відповідають дійсності, що порушує норми професійної журналістської етики.

Наведемо основні правила спілкування з людьми, які мають інвалідність:

1. Не використовуйте явно некоректні висловлювання (каліка, неповноцінний тощо). Подібні слова зазвичай вживають з метою навмисно образити людину.

2. Не використовуйте “внутрішні” терміни. Особи з інвалідністю часто вживають незрозумілі й неприйнятні для інших людей слова. Наприклад: візочник, костилицік, склеротик, шейнік, ампутанти, опорники тощо. Такі слова не рекомендують вживати в офіційній промові або друкувати.

3. Уникайте терміна “інвалідний”. Описуючи організацію, рух або групу інвалідів, дуже часто вживають термін “інвалідний”: наприклад: “інвалідна організація”, “інвалідний рух”, “інвалідний транспорт”, “інвалідний спорт” тощо. Набагато коректніше називати це по-іншому: “організація інвалідів”, “рух інвалідів” або “рух за права інвалідів”. Спочатку явище, людина, предмет, а потім його властивості.

4. Використовуйте особистісний підхід. Пишіть про інвалідів як про студентів, пасажирів, клієнтів, що мають якісь проблеми, пов’язані з інвалідністю.

5. Не драматизуйте інвалідність. Найчастіше в матеріалах про людей з інвалідністю наявний зайвий драматизм. Часто говорять і пишуть, вживаючи слова “жертва”, “прикутий”, “приречений”, “страждає”, що дуже барвисто передають атмосферу приреченості та відчаю, в якій нібито живе людина, яка стала інвалідом. Коректніше вживати нейтральні вирази: “захворів на поліомієліт” замість “став жертвою поліомієліту”, або “пересувається на візку”, “користується коляскою” замість “прикутий до візка”.

6. Акуратніше зі словом “незважаючи”. Багато журналістів переконані, що інваліди – люди героїчні, сміливі та взагалі особливі. Вони не можуть обійтися в статті без того, щоб написати “не зважаючи на...” або “подолав”. Насправді люди не долають свою інвалідність і не досягають успіху, “незважаючи” на неї. Вони просто живуть з інвалідністю та змушені долати ті бар’єри, якими суспільство відгороджується від інвалідів.

“Коли про нас говорять, що ми генії, герої, в той час коли ми робимо звичайні для нас речі, це принижує нашу гідність. Нам знову нагадують про “нашу нещасну долю”, і виходить, що ким би ми не були, щоб не робили, все одно для інших ми люди, в житті яких є трагедія”, – пише американський борець за права інвалідів Хойлін Діліть. Журналісти могли б сприяти зміні громадської думки стосовно людей з інвалідністю, навчити суспільство приймати їх на рівних, зосереджуючи увагу на фізичних і психологічних бар’єрах, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями.

7. Не завжди потрібно робити акцент на інвалідності Якщо виступ або стаття, в якій йдеться про людину з інвалідністю, не стосується проблем інвалідності, то немає сенсу акцентувати на тому, що ця людина інвалід. У такому разі це не має значення, нехай інвалідність залишиться за межами вашого виступу або статті. Використовуйте терміни, що сприяють формуванню в суспільстві позитивного образу людей з інвалідністю. Спілкуючись з інвалідами, професіонали намагаються вживати терміни, які викликають на рівні свідомості й підсвідомості позитивний або нейтральний образ людини з інвалідністю, і вилучають зі свого лексикону терміни, що викликають негативний образ, навіть якщо ці терміни загальноприйнятні. Рекомендуємо там, де це можливо, уникати вживання слова “інвалід” як підмета, а використовувати його як доповнення до слів, які характеризують особистість людей з інвалідністю.

Також важливо нагадати, що журналіст має захищати права інвалідів, уникаючи сенсаційних публікацій медичних даних, які могли б викликати або страх, або необґрунтовані надії: а) він не поширює відомості, не підтверджені серйозними науковими джерелами; б) він не згадує комерційні назви ліків і продуктів так, що це можуть витлумачити як рекламу цієї продукції; в) він обережно

використовує комерційні назви фармацевтичних препаратів, які вже вилучені з обігу або застосовуються обмежено, оскільки можуть завдати шкоди здоров'ю людей. Журналіст зобов'язується з максимальною увагою ставитися до суб'єктів у повсякденному житті, які унаслідок соціальних, культурних та економічних причин не мають достатньо коштів для самозахисту.

Ми провели письмове опитування читачів українських інтернет-видань щодо їх ставлення до висвітлення проблем людей з особливими потребами.

За результатами відповіді на питання про частоту перегляду новин з інформацією про осіб з особливими потребами результати розділилися між варіантами “помірно”, “досить часто” та “дуже рідко”. Варто зазначити, що все ж 55 % відсотків опитаних бачать новини про життя осіб з особливими можливостями “помірно” та “досить часто”. Водночас 3 % опитаних зазначили, що “взагалі не бачили” новин про зазначену категорію осіб. Різні відповіді респондентів легко пояснити суб'єктивністю ставлення до новин про осіб з інвалідністю, а також рубрик, які частіше читають наші респонденти. 45 % опитаних відповіли ствердно на питання щодо того, чи є кількість публікацій про життя осіб з обмеженими можливостями достатньою. Більшість респондентів, а саме три чверті, не вважають, що статті, у яких висвітлюються аспекти життя осіб з обмеженими можливостями, негативно впливають на ставлення людей до зазначеної категорії осіб.

За результатами опитування більшість респондентів зазначили, що їм не траплялися новини, у яких журналісти ставилися би зневажливо до осіб з особливими потребами – таких серед опитаних переважна більшість, а саме 89 %. Втім, 4 % респондентів відповіли ствердно на поставлене питання, і хоч цей відсоток невеликий, все ж недопустиме зневажливе ставлення будь-кого до осіб з особливими потребами, особливо з боку журналістів.

Висновки. Отже, під час висвітлення проблем інвалідів в ЗМІ рекомендовано керуватися принципами толерантності, гуманності, особистісного ставлення, а під час спілкування з інвалідами дотримуватися певних правил, які зазначені вище.

1. Любимый Я. В. Современное массовое сознание: динамика и тенденции развития / Я. В. Любимый. К. : Знание, 1993. 283 с.

2. Національна доповідь “Про становище осіб з інвалідністю в Україні” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC%2FREP0000749.PDF

3. “Ноги переламати треба!” Скандал з параолімпійською медалісткою в Харкові отримав продовження [Електронний ресурс] // Обозреватель. Режим доступу: <https://uazmi.org/news/post/cFhxJ65hfzWeVJchQ0OfDG>

4. Роль журналістики у підтримці та захисті прав людини: посібник для громадських журналістів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2011-12-13

References

1. Lyubiviy Ya. V. *Sovremennoe massovoe soznanie: dinamika i tendentsii razvitiya* [Modern mass consciousness: the dynamics and trends]. Znanie, 1993.

2. Nacionalna dopovid “Pro stanovy`shhe osib z invalidnistyu v Ukrayini” [National report “On the situation of persons with disabilities in Ukraine”]. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC%2FREP0000749.PDF

3. “Nogy` perelamaty` treba!” Skandal z paralimpijs`koyu medalistkoyu v Xarkovi otry`mav prodovzhennya [“Legs need to be broken!” Scandal with the paralympic medalist in Kharkiv was extended]. Retrieved from <https://uazmi.org/news/post/cFhxJ65hfzWeVJchQ0OfDG>

4. Rol zhurnalistyky u pidtrymci ta zaxysti prav lyudyny. Posibnyk dlya gromadskyx zhurnalistiv. [The role of journalism in supporting and protecting human rights. A Guide for Public Journalists]. Retrieved from https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2011-12-13